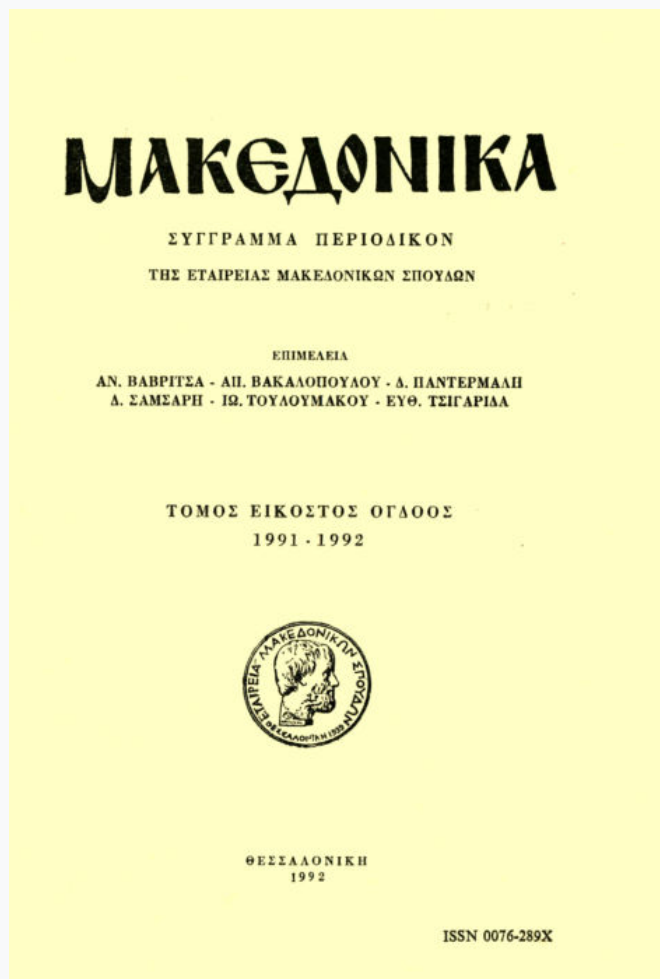

Μακεδονικά

Τόμ. 28 (1992)

Ειδήσεις από τη δράση του Μητροπολίτη Φιλίππων και Δράμας Γρηγορίου Μαρίνου (1692-1701) στην Ιταλία

Βασίλης Ν. Δούκουρης

doi: [10.12681/makedonika.127](https://doi.org/10.12681/makedonika.127)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δούκουρης Β. Ν. (1992). Ειδήσεις από τη δράση του Μητροπολίτη Φιλίππων και Δράμας Γρηγορίου Μαρίνου (1692-1701) στην Ιταλία. *Μακεδονικά*, 28, 45-55. <https://doi.org/10.12681/makedonika.127>

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΦΙΛΙΠΠΩΝ ΚΑΙ ΔΡΑΜΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΑΡΙΝΟΥ (1692-1701) ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Ο μητροπολίτης Φιλίππων και Δράμας Γρηγόριος είναι σχεδόν άγνωστος βιβλιογραφικά. Οι ελάχιστες πληροφορίες που επισήμανα σε εκδομένες πηγές αναφέρουν ότι εκλέχτηκε μητροπολίτης Φιλίππων και Δράμας τον Οκτωβριο του 1692 στην Αδριανούπολη «παρά των έκείσε ένδημούντων άρχιερέων Νικαίας Ίωαννικίου, Άδριανουπόλεως Άθανασίου, Διδυμοτείχου Ίερεμίου και Δέρκων Νικοδήμου»¹.

Για την περίοδο της αρχιερατείας του Γρηγορίου στη Μακεδονική επαρχία παραδίδεται στον επίσημο κώδικα του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων αριθμ. 622, φ. 35β, η μοναδική, απ' όσο γνωρίζω, μνεία, που είναι επιστολή του πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσιθέου (1699-1703) προς «τῷ Γρηγορίῳ μητροπολίτῃ Δράμας και Φιλίππων, συνδραμόντι τῷ πρωτοσυγκέλλῳ Κωνσταντίῳ, έκτελοῦντι τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἀγίου Τάφου διακονίαν αὐτοῦ»².

---

1. Ολόκληρη η πράξη χειροτονίας δημοσιευμένη στου Παπαδόπουλου - Κεραμέως Α., Ιεροσολυμιτική βιβλιοθήκη ήτοι κατάλογος των εν ταις βιβλιοθήκαις ελληνικῶν κωδίκων, τ. 1, εν Πετροπόλει 1891, σ. 442. Ο Γρηγόριος αναφέρεται στους επισκοπικούς καταλόγους της επαρχίας Φιλίππων και Δράμας των: Vailhe, Les évêques de Philippes, «Echos d'Orient» 3 (1899-1900) 270 και 272, Παπαδόπουλου - Κεραμέως Α., Τακτικὸν των Ορθοδόξων Εκκλησιῶν της Ανατολῆς και κατάλογος αρχιερέων ακμασάντων εν αταῖς μεταξὺ του ΙΖ' και ΙΗ' αἰῶνος, Δ.Ι.Ε.Ε., τ. 3, σ. 470, Janin R., Drama, évêque de la He Macédoine cépendant de Philippes puis archevêché et enfin métropole, D.H.G.E. 14 (1959) 785, Χρυσόστομου (μητρ. Φιλίππων και Δράμας), Φιλίπποι. Εκκλησιαστική Ιστορία, Μ.Ε.Ε., τ. ΚΓ', σ. 943, Παπαευαγγέλου Π., Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου Μητρόπολις, άρθρο στη Θ.Η.Ε., τ. 11, στ. 1109, Ατέση Β. (μητρ. πρώην Λήμνου), Επισκοπικοί κατάλογοι της Εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχῆς μέχρι σήμερα, Ε.Φ. ΝΖ' (1975) 512, Αγγελλόπουλου Α., Η διαμόρφωσις των ορίων της μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου. Συμβολή εις την διερεύνησιν του εκκλησιαστικού χάρτου της ανατολικῆς Μακεδονίας. «Η Καβάλα και η περιοχή της. Α' Τοπικὸ Συμπόσιον». Ίδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου του Αἵμου—189, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 209, Παπαζογλου Γ., Ένα χειρόγραφο της Βιβλιοθήκης Κυρίλλου και Μεθοδίου της Σόφιας από τη Δράμα, «Μακεδονικά» 22 (1982) 38, υποσ. 15. Ο Γρηγόριος δεν αναφέρεται από τους: Lequien M., Oriens Christianus in quatuor patriarchatus digestus, τ. II, Parisiis 1740, στ. 97-98, και Μερτζιδη Ι., Οι Φιλίπποι. Έρευνα και μελέται γεωγραφικά. Εν Κωνσταντινουπόλει 1897.

2. Βλ. Παπαδόπουλου - Κεραμέως Α., Ιεροσολυμιτική βιβλιοθήκη...

Τον Ιούλιο 1700 εντοπίζουμε τα πρώτα ασφαλή ίχνη του Γρηγορίου στη Βενετία. Σε συνοδική απόφαση «περί τῶν κληρονομικῶν δικαίων τοῦ ἐκ Χίου Ματθαίου Καλλυμαύχου» συνυπογράφει με το Φιλαδελφείας Μελέτιο Τυπάλδο¹. Το Σεπτέμβριο του 1700 επιστολή του Νικολάου Παπαδόπουλου Κομνηνού προς το Χρῦσανθο Νοταρά μας πληροφορεῖ για ἓνα ταξίδι του Γρηγορίου στο Μιλάνο, με σκοπό την εξεύρεση βοήθειας. «Τώρα ἀκούω πῶς ὁ Φιλίππων», ἔγραφε ὁ Νικόλαος Παπαδόπουλος-Κομνηνός, «ἐπανήλθεν ἀπὸ τὸ Μεδιόλανον, ὅτι δὲν εὗρεν ἐκεῖ Καρδινάλην διὰ νὰ ζητήσῃ κάμνοντας πάλιν ὁμολογίαν»². Ἡ τόσο σημαντικὴ πληροφορία τῆς υπογραφῆς ὁμολογίας τῆς ρωμαιοκαθολικῆς πίστεως ἀπὸ το Γρηγόριο, ἀν καὶ δημοσιευμένη ἀπὸ το 1913 ἔχει ἀγνοηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐρευνά³, ὅπως καὶ οἱ υπόλοιπες αναφορὲς τῶν επιστολῶν τῶν Ν. Παπαδόπουλου στο Γρηγόριο. Σύμφωνα λοιπὸν μ' αὐτές, ὁ Γρηγόριος εγκαταστάθηκε στὴ Ρώμη, μάλλον μετὰ τὸν Ιούνιο τοῦ 1700⁴ καὶ ἐπαίξε σημαντικὸ ρόλο στὴ διαμάχη τοῦ μητροπολίτη Φιλαδελφείας Μελετίου Τυπάλδου

ὁ.π., τ. 2, σ. 154. Βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὸ Δοσίθεο βλ. Ν τ ο ῦ ρ α Ι., Ὁ Δοσίθεος Ἱεροσολύμων καὶ ἡ προσφορά αὐτοῦ εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν, Ἀθῆναι 1977.

1. Περὶ λήψῃς τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως δημοσιεύτηκε στὸν Πα π α δ ὀ π ο υ λ ο υ Κ ε ρ α μ ῆ ω ς Α., Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη... ὁ.π., τ. 1, σ. 444. Αἰξίζει πιστεῦν νὰ αναφέρουμε ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Γρηγορίου στὴ Βενετία συνέπεσε με τὰ ταραγμένα χρόνια τῆς ποιμαντορίας τοῦ Μελετίου Τυπάλδου, ὁ ὁποῖος, με τὴν ἐκδήλωσιν τῶν φιλοκαθολικῶν τῶν συναισθημάτων καὶ τὴν υποταγὴν στὸν πάπα, δίχαζε τὴν κοινότητα, κλόνισε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἀπέναντί τῆς καὶ ἔδωσε ἔτσι τὴν εὐκαιρίαν στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία νὰ θέσῃ ὑπὸ τὸν ἐλεγχὸ τῆς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς κοινότητος γιὰ διάστημα περισσότερον ἀπὸ μισὸ αἰῶνα. Βλ. περισσότερα γιὰ τὰ παραπάνω Μ α ν ο ῦ σ α κ α Μ. Ι., Ἡ ἐν Βενετία ἐλληνικὴ κοινότης καὶ οἱ μητροπολίται Φιλαδελφείας, Ε.Ε.Β.Σ. 37 (1969-1970) 183-184, 187, 192-193. Πρβλ. Ρ l u m i d i s G., Due Prelati unionisti: Samuele Kapasoules e Melezio Tiplaldo, «Bollettino della Badia Greca di Grotta-Ferratta» 25 (1971) 19-24.

2. Επιστολὲς ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία Ν. Παπαδόπουλου-Κομνηνοῦ καὶ Χρῦσανθου Νοταρά δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Πα π α δ ὀ π ο υ λ ο υ Χ ρ., Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός (1651-1740). Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ Ε.Φ. 12 (1913) α-ε+56. Γιὰ τὴ συγκεκριμένη επιστολὴ βλ. σ. 15.

3. Μοναδικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Γρηγορίου στὴ Βενετία, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὰ στοιχεῖα τῶν επιστολῶν τοῦ Ν. Παπαδόπουλου Κομνηνοῦ, κάνει ὁ Πα π ᾶ ζ ο γ λ ο υ Γ., Ἐνα χειρόγραφο..., ὁ.π., σ. 38, ὑποσ. 15.

4. Θεωρῶ ὅτι μετὰ τὸν Ιούνιο 1700 ἀναχώρησε γιὰ τὴ Ρώμη ὁ Γρηγόριος, διότι ἡ ἀμέσως ἐπόμενη μαρτυρία γιὰ τὴν παρουσία τοῦ ἐκεῖ βρίσκεται σὲ επιστολὴ τῆς 24 Σεπτεμβρίου 1700 τοῦ Ν. Παπαδόπουλου-Κομνηνοῦ πρὸς τὸ Χρῦσανθο Νοταρά. Βλ. Πα π α δ ὀ π ο υ λ ο υ Χ ρ., Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός..., ὁ.π., σ. 16: «Ὁ Φιλίππων ἐνίει εἰς τὴν Ρώμην μαζί με τὸν Ρῶσα καὶ λέγουν ὅσα κακὰ δύνανται δια τοῦ λόγου μου».

με το Νικόλαο Παπαδόπουλο Κομνηνό¹. Τάχθηκε με το μέρος του Μελετίου Τυπάλδου, με αποτέλεσμα να δεχθεί τις σφοδρές επιθέσεις του Ν. Παπαδόπουλου Κομνηνού². Σε επιστολή του τελευταίου της 30 Σεπτεμβρίου 1701 διαβάζουμε: «...ἐγὼ τώρα ἔχω φαινομενικὴν εἰρήνην μετ' αὐτοῦ, ἀγκαλὰ καὶ ὁ δόλιος ἄνθρωπος (ενν. το Μελέτιο Τυπάλδο) δὲν ἀφήνει παρὰ νὰ μὲ ἐλέγχει εἰς τὴν Ρώμην διὰ τοῦ Φιλίππων καὶ τοῦ Ρώσα πῶς διδάσκω ὅτι ὁ Πάπας ὑπόκειται τῇ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ καὶ δὲν εἶναι ἄσφαλτος καὶ πῶς τὸ πρωτεῖον δὲν βεβαιώνεται μὲ γραφικὰ ρητά...»³.

Τελικά το Σεπτέμβριο του 1701 ο Γρηγόριος καθαιρείται ἀπὸ τὴ Μητρόπολη Φιλίππων καὶ Δράμας, διότι ἀφῆσε τὴν ἐπαρχία του ἀποιμάντη γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα καὶ δὲν εκπλήρωσε τὶς οικονομικὲς του υποχρεώσεις πρὸς τὸ οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο⁴. Ἡ καθάρισή του τὸν ἀναγκάζει νὰ διακόψει τὴν παραμονή του στὴ Ρώμη καὶ νὰ επιστρέψει στὴ Βενετία. Ἡ νέα παρουσία του Γρηγορίου ἐκεῖ μαρτυρεῖται ἀπὸ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς «περίβλεπτους ἄρχοντες τῆς μάνκας σὺν τῆς λοιπῆς ἀδελφότητος»⁵, στὰ 1701, ἀμνηολόγητη, σίγουρα ὁμως μετὰ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ ἰδίου χρόνου⁶.

1. ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΜΑΧΗ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΥΠΑΛΔΟΥ ΚΑΙ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΜΝΗΝΟΥ βλ. Παπαδόπουλου Χρ., Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός..., ὅ.π., σ. 9-30. Πρβλ. Plumidis G., Due prelati greci unionisti., ὅ.π., σ. 21-22., ὅπου παρατηρήσεις γιὰ τὸ ρόλο τοῦ Μελετίου Τυπάλδου στὶς ἐπιλογές τοῦ ἐνωτικοῦ περιβάλλοντος τῆς Βενετίας.

2. Η Μπόμπου-Σταμάτη Β., Αναφορά Ἑλλήνων τῆς Βενετίας στὸν οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Καλλίνικο Β' γιὰ τὸ Μελέτιο Τυπάλδο (1700), «Θησαυρίσματα» 15 (1978) 98-105, ἀναφέρει φιλική κίνηση Ἑλλήνων τῆς Βενετίας γιὰ τὴν υποστήριξη τοῦ Μελετίου Τυπάλδου καὶ παρατηρεῖ ὅτι δὲν μνημονεύονται δυστυχῶς τὰ ονόματα τῶν υποστηρικτῶν τοῦ στὴν ἀναφορά πρὸς τὸν Καλλίνικο Β'. Μήπως πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸν Γρηγόριο Μαρίνο ὡς ἓναν ἀπὸ τοὺς υποστηρικτές τοῦ Μελετίου Τυπάλδου μὲ βάση τὴν ἀλληλογραφία Ν. Παπαδόπουλου-Κομνηνοῦ καὶ Χρύσανθου Νοταρά;

3. Βλ. Παπαδόπουλου Χρ., Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός..., ὅ.π., σ. 22-23.

4. Ἡ πληροφορία τῆς καθάρσεως τοῦ Γρηγορίου, τὸ Σεπτ. 1801, στοὺς Ἀγγελόπουλου Α., Ἡ διαμόρφωσις τῶν ὁρίων..., ὅ.π., σ. 209, ὑποσ. 10: φωτοαντίγραφο τοῦ συνοδικοῦ ἐγγράφου στὴ σ. 219 (πίν. 7. Πράξεις καθάρσεως τοῦ Φιλίππων-Δράμας Γρηγορίου, 1701).

5. «Banka» ὀνομαζόταν τὸ προεδρεῖο τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῶν «τεσσαράκοντα καὶ προσθήκης τῆς ἀδελφότητος τοῦ ἁγίου Νικολάου Βενετίας». βλ. Βελούδου Ι., Ἑλλήνων ὀρθόδοξων ἀποικία ἐν Βενετία, Βενετία 1893, σ. 16-17. Πρβλ. Κούκοβ Ε. Ε., Ἡ ὀρθόδοξος μονὴ ευγενῶν Ἑλληνίδων Βενετίας (1599-1829), Ἀθήναι 1965, σ. 17-18.

6. Ολόκληρο τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς δημοσίευσε ὁ Μέρτζιος Κ., Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 511-512. Πιστεύω ὅτι ἡ ἐπιστολὴ γρά-

Η επιστολή του Γρηγορίου αποτελεί αξιοπρόσεκτο ιστορικό τεκμήριο, διότι για πρώτη φορά πληροφορούμαστε τους λόγους που τον ανάγκασαν να πραγματοποιήσει το ταξίδι στην Ιταλία, που τελικά του στοίχισε το θρόνο Φιλίππων και Δράμας. «...ἐλθὼν εἰς τοῦτα τὰ μέρη τῆς Χριστιανοσύνης», ἔγραψε ο Γρηγόριος, «Ἐλέους χάριν καὶ βοηθείας ἵνα δυνηθῶ διὰ τῆς τῶν Χριστιανῶν συνδρομῆς καὶ συνβοηθείας νὰ ἀνακενήσω τὸν πεπαλαιομένον ἐκεῖνον ἀρχιερατικὸν ναὸν οπου εθεμελίωσεν ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων Παῦλος καὶ εἶναι εἰς κίνδυνον νὰ πέσῃ κατὰ γῆς, διὰ νὰ ἐλαφρώσω ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ δυσβάστακτα χρέη ἐκείνην τὴν πολλὴν μητρόπολιν, ὅπου εἶναι ὅλλοι βεβαρημενοὶ καὶ καταχρεωμένοι ἀπὸ τὰ βάσανα ὅπου πάσχουσι οἱ ἑλληνοὶ Χριστιανοί...»¹.

Σημαντικές ὁμως εἶναι καὶ οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴν κατάσταση που επικρατοῦσε στὴ Μακεδονικὴ ἐπαρχία. Ἐτσι, περιγράφεται με τὰ ζοφερότερα χρώματα ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξο ἀρχιερέα ἡ περίοδος τῆς ἀρχιερατείας του ὡς εποχὴ καταδιώξεων καὶ ληστρικῆς ἀσκήσης τῆς εξουσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους σὲ βάρος τοῦ πληθυσμοῦ, με ἀποτέλεσμα τὴν οικονομικὴ ἐξαθλίωση τοῦ ἰδίου καὶ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας του².

Ὅλα τὰ παραπάνω φυσικὰ ὁ Γρηγόριος τα ἀναφέρει γιὰ κάποιον συγκεκριμένο σκοπὸ. Επιδιώκει νὰ εξασφαλίσῃ κάποια οικονομικὴ ἐνίσχυση, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν ἐπαρχία του: «...νὰ τιμῆσετε ἓνα πτωχὸν ἀρχιερέα μὲ μίαν πλουσιόδωρον συνδρομὴν διὰ νὰ μισεύσω καὶ θέλω ἔχει μνήμην ἀθάνατον τῆς χάρητός σας δεόμενος νύκτα καὶ ἡμέραν εἰς τὸν Θεὸν νὰ σᾶς δώσῃ ἀντάξιον καὶ μυριοπλοῦσιον τὸν μισθόν»³. Τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς ἐλληνορθόδοξης κοινότητας τῆς Βενετίας ἔκανε δεκτὴ τὴν ἐκκλήση τοῦ Γρηγορίου καὶ ἐπειτα ἀπὸ πρότα-

---

φτηκε μετὰ τὸ Σεπτέμβριο στὴ Βενετία (βλ. ἔγγραφο 2 τοῦ παραρτήματος). Ἄλλωστε καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἰδιαίτερα ἡ αἴτηση γιὰ οικονομικὴ ἐνίσχυση, ὥστε ν' ἀναχωρήσῃ γιὰ τὴν ἐπαρχία του, δικαιολογεῖ τὴν παραπάνω ἡμερομηνία.

1. Μέρτζιου Κ., Μνημεῖα..., ὁ.π., σ. 511-512.

2. Ἡ ἀσχημὴ οικονομικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονικῆς μητρόπολης δὲν ἦταν πρόσφατο φαινόμενο. Ἦδη στὰ 1663 συνοδικὴ ἀπόφαση τοῦ πατριάρχῃ Διονύσιου Γ' μείωνε τὰ δασύματα τῆς μητρόπολης πρὸς τὸ οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο λόγῳ τῆς φτώχειας καὶ τῆς ἀνικανότητος «διαθρῆναι τε ἀρχιερέα καὶ πνευματικὸν προστάτην» ἀπὸ 88 φλωρία σὲ 30. Βλ. Γρίτσόπουλου Τ., Σημειώσεις σχετικὰ με τὴν ἱστορία τῶν κατὰ τὸν ΙΖ' κυρίως αἰῶνα ἐκκλησιῶν Φιλίππων, Δράμας, Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου. «Β' Τοπικὸ Συμπόσιο. Ἡ Καβάλα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Πρακτικῆς», τ. Α', Καβάλα 1987, σ. 127-130. Ἄλλες πληροφορίες σχετικὰ με τὴν τουρκικὴ καταπίεση στὴν περιοχὴ βλ. Driault E., Ἱστορία τοῦ Ανατολικοῦ Ζητήματος, Αθήναι 1910, σ. 61 κ.ε. (ἐξισλαμιστικὸ ρεῦμα μετὰ τῶν ἐτῶν 1690-1720).

3. Βλ. Μέρτζιου Κ., Μνημεῖα..., ὁ.π., σ. 512.

ση του προέδρου της Ιωάννη Μάκολα¹ του παραχώρησε 60 δουκάτα από το ταμείο της κοινότητας².

Τα παραπάνω στοιχεία είναι και τα μοναδικά που γνωρίζουμε για τη ζωή και τη δράση του Γρηγορίου. Σήμερα, από έγγραφα που απόκεινται στο αρχείο της Sacra Congregazione «de Propaganda Fide» (στο εξής Α.Ρ.Φ.), μπορούμε να παρουσιάσουμε νέα στοιχεία που αναφέρονται στη ζωή και δράση του Γρηγορίου στην Ιταλία κατά τα έτη 1700-1702. Τα έγγραφα αυτά βρίσκονται στη σειρά Acta, vol. 70 (1700) ff. 78^v-79^v (έγγραφο υπ' αριθμ. 1 του παραρτήματος) και Scritture riferite nei Congressi: Greci, vol. 2 (1700-1732) ff. 25^r και 35^r (έγγραφα υπ' αριθμ. 2 και 3 του παραρτήματος).

Σύμφωνα με το πρώτο έγγραφο, το πρακτικό της υπ' αριθμ. 12 συνεδρίασης του συλλόγου των καρδινάλιων της Προπαγάνδας³, ο Γρηγόριος επωνυμούμενος Μαρίνος καταγόταν από τη Νάξο. Έφτασε στη Βενετία στις 8 Φεβρουαρίου 1700 και απεθύνθηκε για βοήθεια στον αποστολικό νούντσιο της Βενετίας Agosto Cusano⁴. Το αίτημά του, για συστατικές επιστολές του πάπα Ρώμης, που θα του επέτρεπαν να ταξιδέψει στη Γερμανία για ζητείες (elemosine)⁵, παραπέμφθηκε από τον Agosto Cusano

1. Ο Ιωάννης Μάκολας χρημάτισε πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της ελγινόρθωσης κοινότητας Βενετίας στο διάστημα μεταξύ 1700-1701. Σύμφωνα με το Δημητράκοπουλο Α., Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνικήν Φιλολογίαν Κ. Σάθα, Λειψία 1871, σ. 672, γεννήθηκε το 1661 στην Αθήνα. Μετέφρασε την ιστορία του «Ιουστίνου Τρόγου Πομπήιου εκ του λατινικού και τας μεταμορφώσεις του Οβιδίου». Επιπλέον βιβλιογραφία για τον Ιωάννη Μάκολα βλ. Καρανάση Α.Ε., Ο κώδικας 410 της βιβλιοθήκης της Ρουμανικής Ακαδημίας και ο Κρής μητροπολίτης Ιεραπόλεως Μάξιμος (Μάρκος) Μαράς (17ος αι.), «Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου», τ. Γ', Νεώτεροι Χρόνοι, Αθήναι 1981, σ. 110, υποσ. 16.

2. Βλ. Μέρτζιο Κ., Μνημεία..., ό.π., σ. 512. Για το ύψος της οικονομικής ενίσχυσης, σε σχέση με τις τιμές του δουκάτου και των άλλων νομισμάτων, βλ. Ανδρεάδου Α.Μ., Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί βενετοκρατίας, τ. 1, εν Αθήναις 1914, σ. 38.

3. Αντίγραφο του κειμένου των Acta συνάντησα στη σειρά: Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (S.O.C.G.), vol. 535 (Ιαν.-Μάρτ. 1700), f 238^{r-v}.

4. Agosto Cusano, αποστολικός νούντσιο στη Βενετία από 26 Απριλίου 1696 έως 29 Μαΐου 1706. Βλ. Kartunen L., Les Nonciatures Apostoliques permanentes de 1650 à 1800, Geneve 1912, σ. 241.

5. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 1, στίχ. 7-11. Στην περίοδο της τουρκοκρατίας το φαινόμενο της «ζητείας» ήταν συνηθισμένο για τους ορθόδοξους αρχιερείς και πατριάρχες. Αποτελούσε γι' αυτούς μια ζωντανή πράξη οικονομικής ανακούφισης από τα δυσβάστακτα χρέη, που δημιουργούσαν οι συχνές εναλλαγές στους μητροπολιτικούς και πατριαρχικούς θρόνους. Βλ. περισσότερα για το θέμα Σταυρίδης Β., Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Αθήναι 1967, σ. 46-47, όπου και βιβλιογραφία.

στην Προπαγάνδα, που ήταν η πλέον αρμόδια για τη λήψη απόφασης.

Ο σύλλογος των καρδινάλιων μελέτησε το αίτημα του Γρηγορίου και έθεσε ως απαραίτητη προϋπόθεση, για να παραχωρήσει τις συστατικές επιστολές, την υπογραφή έντυπης ομολογίας της ρωμαιοκαθολικής πίστης¹. Όταν όμως λίγο αργότερα, στις 22 Μαρτίου 1700, ο Γρηγόριος, που εν τω μεταξύ είχε υπογράψει την ομολογία της ρωμαιοκαθολικής πίστης², επανήλθε με το συγκεκριμένο αίτημα, η Προπαγάνδα αρκέστηκε ν' απαντήσει ότι κάποιος διάταγμά της από 27 Ιανουαρίου 1677 τη δεσμεύει να παραχωρήσει τις συστατικές επιστολές³.

Η συγκεκριμένη τακτική της Προπαγάνδας δεν ήταν φυσικά κάτι το άγνωστο. Ήταν μια διπλωματική τακτική, που εφαρμόζε ευρύτατα, να αναβάλλει δηλαδή τις συγκεκριμένες απαντήσεις ή ν' απορρίπτει αιτήματα που για οποιοδήποτε λόγο δεν είχε την πρόθεση να ικανοποιήσει, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις εκείνες που αμφέβαλλε για τα φιλοκαθολικά αισθήματα του ενδιαφερόμενου⁴.

Το υπ' αριθ. 2 κείμενο είναι επιστολή του Γρηγορίου προς τον καρδινάλιο-πρόεδρο της Προπαγάνδας Carlo Barberini⁵. Η επιστολή συντά-

1. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 1, στίχ. 16-22. Για τις έντυπες ομολογίες της ρωμαιοκαθολικής πίστης, που ο υπονήφιος διάβαζε πρώτα και στη συνέχεια υπέγραφε, βλ. Tsirpanlis Z. N., *I libri Greci pubblicati dalla «Sacra Congregatio de Propaganda Fide» (XVII sec.)*. Contributo allo studio dell'umanesimo religioso, «Balkan Studies» 15, (1974) 214, υποσ. 2 και 3.

2. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 1, στίχ. 24-27. Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η πράξη της ομολογίας είχε τυπικό χαρακτήρα, για να εξασφαλίσουν οι ενδιαφερόμενοι τα επιδιωκόμενα οφέλη. Ο Πλουμίδης Γ., Βούλλαι παπών περί των Ελλήνων Ορθοδόξων της Βενετίας (1445-1782), «Θησαυρίσματα» 7 (1970) 255, υποσ. 1, σημειώνει ότι επρόκειτο για μία τεχνητή κατάσταση (*modus vivendi*), η οποία διέσωζε τα προσχήματα. Πρβλ. και τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις του Βαρναλίδη Σ., Ο φιλενωτικός αρχιεπίσκοπος Αχρίδος Πορφύριος Παλαιολόγος (†1643) και η συμμετοχή αυτού εις τας συνωμοτικές ενεργείας εναντίον του Κυρίλλου του Λουκάρεως, «Μακεδονικά» 19 (1979) 133-134.

3. Βλ. στίχ. 39-45. Για το συγκεκριμένο διάταγμα της Προπαγάνδας, το οποίο απαγόρευε τις περιοδείες ορθοδόξων στην Ιταλία για ελεημοσύνες, βλ. Doukouris V. N., *Nuovi elementi dell' Archivio di «Propaganda Fide» riguardanti l' attività del Vescono d' Chissamo Filotheo Pagàs nell' Italia meridionale*, «Nicolaus», fasc. 1-2/1989, σ. 233, υποσ. 20.

4. Βλ. τις παρατηρήσεις του Βαρναλίδη Σ., Ο φιλενωτικός αρχιεπίσκοπος, ό.π., σ. 133-134, σχετικά με τη συγκεκριμένη στάση της Προπαγάνδας απέναντι στις επιπόλαιες, καιροσκοπικές και πρόσκαιρες προσχωρήσεις Ορθοδόξων κληρικών στο ρωμαιοκαθολικισμό, με μοναδικό σκοπό την απόκτηση της εύνοιας της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους.

5. Στην επιστολή δεν αναφέρεται το όνομα του αποδέκτη. Από την προσφώνηση

χθηκε στη Βενετία και φέρει χρονολογία 8 Οκτωβρίου 1701. Στην επιστολή αυτή ο Γρηγόριος εκδηλώνει την πρόθεσή του να εγκαταλείψει τη Βενετία και με ενδιάμεσο σταθμό το Δυρράχιο, να επιστρέψει στην επαρχία του¹. Ο πραγματικός σκοπός όμως της σύνταξης της επιστολής εκτίθεται παρακάτω: «Perchè quel Patriarcha non mi faccia qualche torto, come lo minaccia»². Φοβάται την αντίδραση και τις απειλές που ο Πατριάρχης εκτοξεύει εναντίον του. Προτείνει λοιπόν στον C. Barberini να μεσολαβήσει στους ρωμαιοκαθολικούς πρεσβευτές της Κωνσταντινούπολης για να του εξασφαλίσουν την απρόσκοπτη επάνοδο στην επαρχία του³.

Τη φορά αυτή ο Carlo Barberini φέρθηκε με διπλωματικότητα, ίσως γιατί ήθελε να προσεταιριστεί το Γρηγόριο σε μία ενδεχόμενη αποκατάστασή του στο μητροπολιτικό θρόνο Φιλίππων. Επικοινωνήσε αμέσως με τον αποστολικό νούνσιο στο Παρίσι Antonio Gualtieri⁴ και εξασφάλισε την υποστήριξη του Γάλλου πρεσβευτή της Κωνσταντινούπολης προς το Γρηγόριο, με την επιβεβαίωση ότι ο Γάλλος θα μιλήσει και στους υπόλοιπους πρεσβευτές⁵.

Ωστόσο, τέσσερις μήνες αργότερα, στις 13 Φεβρουαρίου 1702, ο Γρηγόριος απευθύνει και νέα επιστολή από τη Βενετία (έγγρ. υπ' αριθμ. 3) προς τον Carlo Barberini και ζητά την ανανέωση των προηγούμενων συστάσεων της Προπαγάνδας προς τους Ρωμαιοκαθολικούς πρεσβευτές της

όμως «Eminentissimo Signor, mio Padron Colendissimo» καταλαβαίνουμε ότι πρόκειται για τον καρδινάλιο-πρόεδρο της Οργάνωσης, που τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν ο Carlo Barberini (1698-1704). Βλ. K o w a l s k y N., - M e t z l e r J., Inventory of historical Archives of Sacred Congregation for the Evangelization of people or «de Propaganda Fide». New enlarged edition. Rome 1983, σ. 102. Πρβλ. K o w a l s k y N., Serie dei Cardinali Prefetti e dei Segretari della Sacra Congregazione «de Propaganda Fide», ανάτυπο, «Collectio Urbaniana», ser. III, textus ac documenta, 4, Romae 1962, σ. 8.

1. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 2, στίχ. 23-24.

2. Πρόκειται για τον οικουμενικό πατριάρχη Καλλίνικο Β', που ανέβηκε στο θρόνο τρεις φορές, α. 1668, β. 1689-1693, γ. 1694-1702. Βλ. Γ ε ρ μ α ν ο ύ (μητρ. Σάρδεων), Πίναξ των Επισκόπων και Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως. Αλφαβητικός και χρονολογικός, «Ορθοδοξία» 3 (1928) 32.

3. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 2, στίχ. 16-22.

4. Antonio Gualtieri, τιτουλάριος ρωμαιοκαθολικός αρχιεπίσκοπος Αθηνών, νούνσιος της Ρώμης στο Παρίσι, από 30 Μαρτίου 1700 έως 21 Νοεμβρίου 1701. Βλ. R i t z l e r R., - S e r f i n P., Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, vol. 5, Patavii 1952, σ. 103, υποσ. 4.

5. Ο Antonio Gualtieri στις 17 Οκτωβρίου 1701 ενημέρωσε με επιστολή του (βλ. A.P.F., S.C.: Greci, vol. 2, 1700-1732, f 27r) τον Carlo Barberini: «Nell' ultima conferenza portai al Signore Marchese di Jorsy l'istanza ordinatami da Vostra Eminenza, accio Monsignor Archivescovo d' Filippi venisse raccomandatto al Regio Ambasciatore, che risiede alla Porta».

Κωνσταντινούπολης. Επιπλέον ο Γρηγόριος πληροφορεί τον C. Barberini ότι κάποια θλιβερά γεγονότα και ατυχίες τον καθήλωσαν στη Βενετία¹. Σύντομα όμως, ίσως μέσα και σ' αυτή την εβδομάδα, πιστεύει ότι θα αναχωρήσει για την επαρχία του².

Δεν γνωρίζω ποιά τύχη είχε αυτή τη φορά η νέα έκκληση του Γρηγορίου. Έρρευνα για ανεύρεση στοιχείων στο παραπάνω αρχείο δεν είχε θετικά αποτελέσματα³. Πιστεύω ότι η Προπαγάνδα δεν έδωσε συνέχεια στην υπόθεση του Γρηγορίου, απογοητευμένη ίσως από τη συμπεριφορά του, που δεν ενέπνεε πλέον καμία εμπιστοσύνη⁴.

Στη συνέχεια παραθέτω τα τρία έγγραφα όπως τα μετέγραψα από το αρχείο της Προπαγάνδας. Δεν επεμβαίνω στην ορθογραφία και στη στίξη, αλλά κεφαλαιογραφώ τα κύρια ονόματα και αναλύω σιωπηρά τις βραχυγραφίες.

ΕΓΓΡΑΦΑ

1. A.P.F., Acta vol. 70 (1700) ff 78^v-79^v. Χρώμα χαρτιού λευκό, μέλανη μαύρη. Διαστάσεις 0,20×0,27. Διατήρηση εγγράφου καλή.

78^v /Nella Congregazione delli 8 Febraro passato/fu comunicata all'Eccellenze Vostre dal Signor Cardinale/ Spada una lettera di Monsignor Nunzio/ di Venezia, che scriveva esser colà/capitati due Vescovi Greci soggetti/ di costumi assai buoni e di sentimen-/ti cattolici, e molto ossequiosi verso/ 5 la Santa Sede, et il Sommo Pontefice/. Haver fatto poi à lui ricorso per essere/ protteti, et accompagnati coll'uffici/ di Nostro Signore appresso i vescovi di Germa-/nia, dove, pensavano di portarsi, per/ cercare qualche

1. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 3, στίχ. 2-3. Στην επιστολή (στίχ. 17-19) ο Γρηγόριος έγραφε πως θα ενημέρωνε σύντομα τον Carlo Barberini για τους λόγους που τον ανάγκασαν να παραμείνει στη Βενετία. Δυστυχώς δεν κατέφερα να επιστημάνω στο αρχείο της Προπαγάνδας τη σημαντική αυτή επιστολή, το περιεχόμενο της οποίας πολλές πληροφορίες θα μπορούσε να μας προσφέρει για το διάστημα από 17 Οκτωβρίου 1701 έως 13 Φεβρουαρίου 1702.

2. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 3., στίχ. 4-5.

3. Ερεύνησα τους τόμους της σειράς Acta έως το έτος 1705, χωρίς να βρώ κάποιο στοιχείο για το Γρηγόριο, όπως δεν βρήκα τίποτε σχετικό και στη σειρά: Miscellaneae diverse, vol. 17, Notizie sulli Patriarchi Vescovi e Vicari Apostolici Latini e Orientali, ff. 6r-20r.

4. Κατάληγω στο συμπέρασμα αυτό από το γεγονός ότι συνάντησα στο αρχείο της Προπαγάνδας δύο επιστολές, η πρώτη του Antonio Cusano (S.C. Greci, vol. 2, 1701-1736, f 39r, 21 Μαΐου 1702) και η δεύτερη του Μελετίου Τυπάλδου (ό.π., f 31r, της 21 Ιουνίου 1702), με τις οποίες οι δύο αρχιερείς προσπάθησαν να μεσολαβήσουν υπέρ του Γρηγορίου.

limosina per le/ loro chiese, che dicevano trovarsi/ in stato molto misera-
 bile. Onde /Monsignor Nunzio li raccomandava/ per la gratia, che deside-
 ravano l'/Eccellenze Vostre. Pero ordinorno, che si scrivesse / a Monsignor
 Nuncio, come è seguito/ dalla Segretaria di Stato, che persu-/adesse a detti
 Vescovi di far prima/ la professione della fede secondo la formula stampata,
 con dare spe-/ranza à medesimi, che la Santa Sede gli haverebbe benigna-
 mente accolti/ sotto La Sua protezione, e favo-/riti in cio, che fosse stato
 conveniente/.

Scrivo però hora Monsignor Nunzio à Sacra Congregazione/, che un o
 di detti Vescovi, cioè Monsignor/ Gregorio Marini da Naxia, hà gia /fatta
 la professione della fede/ con edificazione di chi vi si trovò/ presente, e che
 é huomo di bon-/tà distinta, e da sperare molto /frutto in tutte le occasioni,
 deside-/rarsi dal medesimo d'essere da Nostro Signore/ considerato come
 figlio obedientissimo/. Percio Monsignor Nunzio fa istanza/ che se gl'inter- f 79^v
 cedano gl'officii e/ lettere commendatitit di Nostro Signore che brama/.

Soggiunga, che l'altro Vescovo che si/ chiama Simeone da Scio non é/
 hora in Venetia, ma ritornato, che/ sia farà anche egli la professione/ della
 fede, che da esso si richiede/.

Devo però sopra di cio ricordare all'/Eminenze Vostre, che vi è un de-
 creto ema-/nato sotto li 29 Gennaio 1677 nella/ Congregazione tenuta co-
 ram Santissimo, in /cui s'ordina di non permettere/ i greci di qualsivoglia
 stato/ e condizione di que stuaire, o /in qualsivoglia altro modo domandare
 elemosine/.

Rescriptum/.

2. A.P.F., Scritture riferite nei Congressi: Greci, vol. 2 (1700-1732),
 f 25^r. Φέρει παλιά χειρόγραφη αρίθμηση 16 διαγραμμένη. Πρωτότυπο,
 δίφυλλο, χρώμα χαρτιού λευκό, μελάνη μαύρη, διαστάσεις 0,20×0,30.
 Διατήρηση εγγράφου καλή. Ολόκληρο το κείμενο είναι στην ιταλική
 γλώσσα και μόνο η υπογραφή είναι στην ελληνική: Μητροπολίτης Φι-
 λίππων Γρηγόριος, Ταπεινός.

/Venezia 8 Ottobre 2702

/Ill (ustrissi)mo e R(everendissi)mo Sig(no)re Mio P(adro)ne Coll(endis-
 simo).

Ricordevo delle maniere cortesi che V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma
 [...ò] meco nel tempo di mio / soggiorno costi, non tralascio, comé é preciso
 mio debito di ortare alla di Lei noti-/zia il mio arrivo in questa Città, affin-
 che sappia non meno, ove indirizzare/ i suoi riverendissimi comandi, come
 per riconfermarle l'infinita mie obbligazioni./ So che V(ostra) S(ignoria) Il-

10 I(ustri)ma restarà persuasa, che la mia gratitudine corrisponda in questa/
picciola parte per altri tanti onori da lei compartitimi, e la supplico à con-
tinuarmi/ l'usata sua humanità, con ponermi al facio dei santissimi piedi
di Nostro Sign(or)e, che/ adorero in tutti i giorni di mia vita, e con essister-
mi sempre con il forte della/ sua validissima, e stimatissima protezione,
15 della quale ho infinito bisogno, e/ La prego di procurare, acciò che io sia
ben raccomandato dall'autorità della Santa Sede/ Apostolica ai Principali
ministri delle Corone, e di questa Republica, che sono/ in Constantinopoli
perche quel Patriarca non mi faccia qualche torto, come lo mi-/naccia.
Credo in breve di portarmi alla mia Resid(en)za per via di Durazzo, e V(os-
tra) S(ignoria)/ Ill(ustrissi)ma il luogo haberà un Servitore di tutta divo-
20 tione, che sospirerà sem-/pre gl'incontri di testimoniarsi à tutte prove, qual
resta, baciando Le riveressamente/ Le mani.

/Di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma e Rev(erendissi)ma

/Dev(ottissi)mo et Obli(gatissi)mo Ser(vitor)e Vero

Μητροπολίτης Φιλίππων Γρηγόριος, Ταπεινός

3. A.P.F., S.C.: Greci, vol. 2 (1700-1732), f 35^r. Οι παλιές χειρόγραφες αριθμήσεις 21 και 36 διαγραμμένες. Πρωτότυπο, δίφυλλο, χρώμα χαρτιού λευκό, μελάνη μαύρη, διαστάσεις 0,21×0,30. Διατήρηση εγγράφου καλή. Όλο το κείμενο είναι στην ιταλική γλώσσα, ενώ η υπογραφή, όπως και του προηγούμενου εγγράφου, στην ελληνική: Ο Μητροπολίτης Φιλίππων και Δράμας Γρηγόριος, ταπεινός δούλος.

/Venezia 23 Febraio 1702

/Illus(trissi)mo et Reve(rendissi)mo Sig(no)re Co(llendissi)mo

5 /Sino ad hora mi sono tratenuto in Venetia per varie ragioni et acci-
den-/ti. Hora con l'agiuto del Sig(no)re, superato il tutto per ritrovata buo-
na/ occasione, devo partire questa settimana. Hò voluto avanti della /parten-
za avanzar le notitie à V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)-ma, et insieme sup-
plicar/la per la conservazione della sua autorevole protettione, massi-/me
hora che ne ho tutto il bisogno. Poiche vado nelli pericoli che /sono ben
noti alla matura prudenza di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma. Dovendo
10 eseguire/il quanto devo alla Divina Maestà, et alla Santa Sede. Per tan-/
to supplico di nuovo V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma, che porti le mie
adorationi à piedi di Nostro Sig(no)re, et insieme l'humilissime mie istanze
accio rinovi le lette-/re agl'Ambasciatori per poter ritornar gl'appogi neces-
sarii al mio ar-/rivo dovendo dar principio à quanto sié stabilito. Secondo
15 gl'accidenti/ V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma sarà avisata e rassegnandole

a mia divotione mi protesto. /Di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma et Re-
v(erendissi)ma

/Hum(ilissi)mo Dev(ottissi)mo e Obb(ligattissi)mo Ser(vito)re

/L' Arciv(escov)o de Filippi

Ο Μητροπολίτης Φιλίππων και Δράμας Γρηγόριος, Ταπεινός δούλος. 20

ΒΑΣΙΛΗΣ Ν. ΔΟΥΚΟΥΡΗΣ

SUMMARY

Vassilis N. Doukouris, Information concerning the activities of Archbishop of Philippi and Drama Gregorius Marinos (1692-1701) in Italy.

Gregorius Marinos was elected Archbishop of Philippi and Drama in October 1692, In the mid-1700 we find him in Italy trying to raise funds for his poor Metropolis.

During his stay in Italy (Venice-Rome) he got involved in the dispute between the Archbishop of Philadelphia Meletios Typaldos and Nikolaos Papadopoulos-Komninos, in which he played an important role.

In September 1701 he is removed from office of the metropolis of Philippi-Drama because of his long absence.

In order to achieve his reinstatement he appeals to the pontifical court, where he signs allegiance to the Roman Catholic faith, Nevertheless for unknown reasons, Gregorius is unable to return to Greece and is last heard of in Italy during 1702.

Three unpublished texts referring to the activities of Archbishop of Philippi and Drama, Gregorius Marinos appear in the concluding remarks of this study.